

حکم اهدای جنین از منظر فقه مذاهب اسلامی

فتح الله قربانی^{۱*}، دکتر محمد علی اخویان^۲، الهام رضایی^۳

۱. کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین، قزوین، ایران.
۲. استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران.
۳. مربی گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور نهاوند، گروه فقه و حقوق اسلامی، نهاوند، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۵/۸ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۹/۹

خلاصه

مقدمه: تلاش های گسترده پزشکان و متخصصین علم جنین شناسی جهت درمان ناباروری، شیوه های نوینی را برای رفع این معضل به ارمغان آورده است. یکی از این شیوه ها، باروری به روش اهدای جنین است. در این فرآیند به دلیل ناباروری زوجین، اسپرم و تخمک زوجین دیگری گرفته می شود و به واسطه لقاحی که بین آنها در محیط آزمایشگاه صورت می گیرد، تخمک ها بارور می شوند. سپس با کنترل و نظارت متخصصین، تخمک های بارور شده (زیگوت) در مدت زمانی حدود ۷۲ ساعت، شروع به تکثیر سلولی می کنند و در نهایت، وقتی که تخمک های بارور شده تبدیل به حدود ۶ تا ۸ سلول شدند (با توجه به اینکه در این نوع ناباروری رحم زن قابلیت بارداری دارد)، جنین حاصل در مرحله ۸ سلولی یا فراتر از این، جهت رشد طبیعی خود به رحم زن منتقل می شود. از منظر فقه اسلامی، این شیوه یکی از موضوعات جدید و سؤال برانگیز محسوب می شود که طرح آن موجب عکس العمل هایی از جانب فقهاء شده است. در این زمینه سؤالاتی مطرح می باشد نظیر: آیا اهدای جنین مشروع است یا خیر؟ و به فرض جواز این حکم چه شرایطی دارد؟ آیا در صورت حکم به جواز، این عمل دخالت در خلقت الهی نیست؟ مطالعه حاضر با هدف اثبات کردن مشروعیت نسبی اهداء جنین با استناد به دلایل و مستندات فقهی و پاسخ به پاره ای شبهات مربوط در این زمینه انجام شد.

روش کار: این مطالعه به صورت کتابخانه ای و توصیفی و تحلیلی انجام شد و با استمداد و تکیه بر کتب طراز اول فقه و حقوق شیعه و سایر مذاهب اسلامی و همچنین با استناد به مواد قانونی و تطبیق آن با آراء فقهاء سعی در اثبات فرضیه انجام گرفت.

یافته ها: عامل روی آوردن زوجین به روش اهدای جنین، اضطراب و عسر و حرج است که این موارد عواملی هستند که می توانند حکم اولیه مسائل را بردارند و به جای آن یک حکم ثانویه ایجاد کنند. لذا مسئله اهدای جنین نیز از این حکم مستثنی نیست و نخواهد بود.

نتیجه گیری: فرآیند اهدای جنین به طور مطلق حرام نیست.

کلمات کلیدی: اهدای گامت، تلقیح مصنوعی، اهدای جنین، لقاح خارج رحمی، ناباروری

* نویسنده مسئول مکاتبات: فتح الله قربانی؛ دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. تلفن: ۹۱۸۹۲۲۹۱۸۵

پست الکترونیک: Fathollah.Ghorbani@yahoo.com

مقدمه

مسئله فرزندآوری و بقای نسل به اندازه ای مهم است که در آیات متعدد، زن و مرد مسلمان با وعده های مختلف به داشتن فرزند تشویق و ترغیب شده اند: به عنوان مثال در آیه ای آمده است: «خداى متعال برای شما از جنس خودتان همسرانى قرار داد و برای شما از همسران فرزندان و نوه هایی ایجاد کرد» (نحل، ۷۲) و یا در آیه دیگر می فرماید: «المالُ والبنونُ زینةُ الحیاةِ الدنیا» (کهف، ۴۶). در روایات متعدد نیز این مسئله مورد تأیید قرار گرفته است، در این راستا پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: «فرزند نیکو گلی از گل های بهشت است» (۱) و یا در روایتی دیگر آمده است: «هر گاه خداوند بخواهد به بنده خود چیزی دهد، او را نمی میراند تا فرزند خود را ببیند (۱). با این وجود، چالش غم انگیز ناباروری مسئله ای است که از گذشته تا به حال دامنگیر بشر بوده است. به عنوان مثال بر اساس آمارهای جهانی، تقریباً ۸۰ میلیون زوج نابارور در سراسر جهان وجود دارد. بر اساس آمار سازمان جهانی بهداشت (WHO)^۱، حدود ۱۰-۱۵ درصد از زوجین در جهان با مشکل نازایی مواجه هستند، با این حال تلاش های متعددی جهت رفع ناباروری از گذشته تاکنون انجام شده است. قدمت این تلاش ها را می توان از کاغذهای پاپیروس به جای مانده از تمدن مصر باستان که حاوی روش های متعدد درمان ناباروری است، دریافت (۲). تجزیه و تحلیل ارتباط مستمر دستگاه تناسلی خارجی و واژن با سایر اندام های بدن زن یکی از قدیمی ترین راه های تشخیص ناباروری بود که توسط اطباء متأخر مصر باستان اختراع شد. در یکی از تشخیص های ناباروری این اطباء آمده است: اگر بوی سیر که در واژن قرار دارد، در نفس زن استشمام شود، بدین معنا است که زن قابلیت باروری دارد. مصریان باستان در درمان نازایی از گیاهان و میوه های دارویی بهره می جستند و یا با استفاده از کود اسب آبی، واژن زن را می سوزاندند و اگر پس از انجام این عمل مزاج زن کارایی خود را حفظ می کرد، در واقع آن را گواه بارداری زن می دانستند. اما در غیر این صورت احتمال بارداری زن را کم می دانستند (۲). ارسطو در

ارتباط با تولید مثل و مسئله ناباروری نظرات متعددی ارائه کرده است. در یکی از این نظریات چندین طرح با نام های آناتومی تطبیقی و جنین شناسی ارائه شده است. ارسطو معتقد بود که بهترین زمان جهت بارداری زن، اولین فرصت ممکن پس از اتمام خونریزی قاعدگی است. همچنین بشر در چند دهه گذشته جهت درمان ناباروری از روش های متعددی استفاده کرده است. یکی از روش های متداول جهت درمان ناباروری، تلقیح مصنوعی است. در این روش بدون تحقق مقاربت جنسی، اسپرم مرد با کنترل و نظارت متخصصین پرورده می شود. سپس آن را در اجزای مختلف اندام تناسلی زن قرار می دهند، اما تمام مراحل بعدی نظیر رشد کودک، به طور طبیعی در رحم زن انجام می شود (۳). امروزه نیز با پیشرفت علم از روش های نوینی چون (IVF)^۲ یا لقاح خارج رحمی و (ICSI)^۳ یا لقاح خارج رحمی جهت درمان ناباروری استفاده می شود (۳)، اکثر فقهای مذاهب اسلامی جهت رفع معضل ناباروری زوجین دو راه حل ارائه کرده اند: ۱- تسلیم شدن در برابر مقدرات و حکمت های الهی، ۲- پذیرش فرزند خواندگی، اما شماری از فقهای معاصر راه حل سومی که به روش های کمکی باروری (ART)^۴ یا باروری در محیط آزمایشگاه اطلاق می شود، پیشنهاد کرده اند (۴).

معرفی و تعریف اصطلاحی اهدای جنین

اهدای جنین^۵ یکی از تکنیک های نوین باروری لقاح خارج رحمی است و از دیدگاه علم پزشکی اصطلاحاً به فرآیندی اطلاق می شود که به دلیل نازا بودن زوجین، به میزان لازم از زوجین بیگانه اسپرم و تخمک گرفته می شود و سپس به واسطه لقاحی که در محیط آزمایشگاه بین آنها صورت می گیرد، تخمک ها بارور می شوند. سپس با کنترل و نظارت متخصصین، تخمک های بارور شده (زیگوت) در مدت زمانی حدود ۷۲ ساعت، شروع به تکثیر سلولی می کنند و در نهایت وقتی که تخمک های بارور شده تبدیل به حدود ۶ تا ۸ سلول شدند (با توجه به اینکه در این نوع ناباروری رحم زن قابلیت بارداری

² In vitro Fertilization

³ Intra cytoplamic sperm injection

⁴ Assisted Reproductive technologies

⁵ Donor embryo

¹ World Health Organization

می‌شوند، مشروع می‌دانند و بر این عقیده‌اند که در مورد این روش‌ها دلیل محکمی که موجب حرمت مسئله شود، وجود ندارد و در تأیید ادعای خود به ادله ذیل استناد کرده‌اند:

۱- استناد به قاعده الضرورات تبیح المحذورات

بر اساس قاعده مزبور، اگر شخصی به حکم ضرورت مرتکب عمل سوء و خلاف قانونی شد، قابل سرزنش و مجازات نیست. با این توضیح برای زوجین، درمان ناباروری یک امر حیاتی و ضروری محسوب می‌شود که به حکم قاعده الضرورات تبیح المحذورات می‌توان به روش اهدای جنین قائل شد، مضافاً اینکه فقهای شیعه اقدام بیمار را جهت مداوای بیماری‌اش اگر چه ناچار به انجام حرامی شود را مجاز می‌دانند (۸-۱۲). شماری از فقهای مذاهب اربعه نیز بر این عقیده‌اند: در صورتی که ناباروری، زوجین را در حالت اضطرار، حرج و ناچاری قرار دهد، اقدام آنان جهت رفع ناباروری مشروع می‌باشد (۱۳)، (۱۴)، البته مشروط به اینکه زوجین قانونی باشند (۱۵).

شیخ عبدالسلام العبادی در این راستا می‌نویسد: «درمان نازایی یکی از موارد ضرورت می‌باشد لذا کسی که می‌گوید درمان نازایی ضرورتی ندارد، در واقع از اوضاع و احوال دهشتناک خانواده‌هایی که یکی از زوجین یا هر دو نابارور هستند، بی‌اطلاع‌اند در حالی که ما شریعت اسلام را داریم که مسلمانان را به ازدیاد نسل و فرزندآوری تشویق کرده است. لذا با عنایت به اطلاق این دستور و همچنین آیه کریمه «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» (کهف، ۴۶)، باید هر نوع باروری و فرزندآوری مجاز تلقی شود (۴).

۲- قاعده نفی عسر و حرج

فقهاء با استناد به قاعده مذکور بر این عقیده‌اند که هر گاه بر انسان مشکل غیر قابل تحملی مستولی گردد، حکم اولیه موضوعات برداشته شده و بر آن عنوان ثانویه حاکم می‌گردد، لذا اگر حکم اولیه‌ای، مسئله حرمت باشد با پدید آمدن اضطرار حلال و حد اقل مباح می‌شود (۱۶). آیات و روایات متعددی عسر و حرج را نفی کرده‌اند: «و ما جعل علیکم فی الدین من حرج: بر شما دردین، سختی قرار داده نشده است» (حج، ۷۸) «یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر: خداوند برای شما

دارد)، جنین حاصله در مرحله ۸ سلولی یا پیشرفته‌تر یا حداکثر چهار روز پس از زمان لقاح، جهت رشد طبیعی خود به رحم مادر منتقل می‌شود. این فرآیند به باروری در لوله آزمایشگاه یا (IVF) نیز معروف است زیرا در این روش لازم است لقاح اسپرم و تخمک و مراحل از رشد سلولی جنین در خارج از بدن و درون ظرف آزمایشگاهی انجام شود. فرزند حاصل از نظر ژنتیکی، هیچ‌گونه نسبتی با زوجین گیرنده جنین، ندارد (۳، ۴).

فرآیند اهدای جنین برای اولین بار در کشور انگلیس ابداع شد (۵) و در سال ۱۹۸۳ برای نخستین بار در ایالت کالیفرنیا آمریکا انجام شد (۵) و سرانجام در سال ۱۹۸۴ اولین نوزاد حاصل از این روش به صورت زنده به دنیا آمد. بر اساس آمارهای موجود در کشور انگلستان در سال ۱۹۸۸ حدوداً ۹۵۶ کودک از این طریق متولد شدند (۶). مطالعه حاضر با هدف بررسی و ارزیابی آراء فقهای شیعه و اهل سنت جهت اثبات مشروعیت نسبی اهدای جنین انجام شد.

روش کار

روش کار در این مطالعه به صورت کتابخانه‌ای و توصیفی و تحلیلی است که با استمداد و تکیه بر کتب طراز اول فقه و حقوق شیعه و سایر مذاهب اسلامی و همچنین با استناد به مواد قانونی و تطبیق آن با آراء فقهای سعی در اثبات فرضیه دارد، مضافاً اینکه یکی از مشهودترین روش‌های این پژوهش تطبیق و مقایسه آرای مشهور فقهای اهل سنت و فقهای شیعه می‌باشد.

یافته‌ها

در ارتباط با حکم فقهی اهدای جنین، چهار دیدگاه از جانب فقهای مذاهب اسلامی به شرح ذیل مطرح شده است (۷):

الف- مشروعیت مطلق ب- مشروعیت مشروط ج- حرمت مطلق د- توقف

الف- مشروعیت مطلق

طرفداران این دیدگاه (۴) تمام انواع باروری‌های پزشکی (ART)^۱ را که به دلیل ضرورت از ناحیه پزشک تجویز

^۱ Assisted Reproductive technologies

آسانی خواسته و برایتان سختی نخواست است» (بقره، ۱۸۵). با عنایت به آیات شریفه قرآن می توان گفت در دین اسلام احکام خراجی برداشته شده و لذا این گونه احکام در دین اسلام تشریح نشده است (۱۷).

در این زمینه در فقه اهل سنت آمده است: کلید بقای بشر در دست تولید مثل و فرزندآوری است، با این توضیح، بی فرزندی می تواند عسر و حرج و سختی شدیدی برای خانواده به وجود آورد، لذا وجود فرزند برای دوام هر زندگی، احتیاجی مبرم به شمار می رود، مضافاً اینکه شارع مقدس جهت حل معضل ناباروری انسان، وی را به حال خود وا نگذاشته و او را در این مسئله یاری کرده است و برای تأیید این ادعا به زوجین جهت درمان بیماری که مانع ناباروری آنان شده است، اجازه درمان داده است (۴).

۳- حدیث رفع

در این روایت نبوی (ص) آمده است: «نه چیز از امت من برداشته شده است: اشتباه فراموشی، اکراه آن چه نمی دانند، آنچه بر آن توانایی ندارند، آن چه بر آن مضطر شده اند، حسد، فال بد انداختن و اندیشه های وسوسه آمیز درباره مردم تا زمانی که بر زبان نیاورده اند» (۱۸). شماری از فقهاء با استناد به روایت مذکور ابراز داشته اند: به دلیل اینکه زوجین از روی ضرورت به فرآیند اهدای جنین روی می آورند، لذا اگر حکم این فرآیند حرمت باشد، با استناد به روایت مذکور حرمتش رفع می شود، مضافاً اینکه دلیل محکمی مبنی بر حرمت فرآیند مزبور وجود ندارد، لذا می توان مطابق حدیث، رفع حکم جواز را حاکم بر حرمت مسئله کرد (۱۹). در این راستا آیت الله سیستانی ابراز داشته اند: اهدای جنین اگر مستلزم محرّمی دیگر مانند نگاه و لمس محرم نباشد، جایز است. اگر چه دلیلی بر حرمت آن نیست ولی احتیاط در ترک آن است (۲۰).

۴- قاعده تسلیط

با توجه به قاعده تسلیط، انسان می تواند در حد عقلایی در اموال و نفس خود تصرف و اشراف داشته باشد. البته مستند قاعده روایت منقول و مشهور: «الناس مسلطون علی اموالهم» می باشد که شماری از فقهاء با استناد به قاعده اولویت آن را در این بحث داخل کرده اند و اگر چه

مورد این حدیث مال و امور مالی می باشد، ولی با استناد به قاعده اولویت می توان گفت شامل نفوس و جان انسان نیز می شود. با این توضیح زن نابارور این تسلط را بر جان خود دارد که توسط فرآیند اهدای جنین، ناباروری خود را رفع کند و جنینی را توسط فرآیند مزبور در رحم خویش قرار دهد، وی مالک جان و رحم خویش است (۲۱).

۳- موافقت اکثر فقهاء معاصر با جواز روش (IVF) و حرمت روش (IUI)

روش لقاح داخل رحمی (IUI)^۱ زمانی تجویز می شود که شوهر دارای اسپرم ناسالم و غیر بارور اما همسر وی هیچ گونه مشکل ناباروری ندارد، لذا در این روش ابتدا اسپرم مرد بیگانه گرفته می شود و سپس پس از شستشو و کنار زدن زوائد، آن را به رحم زن انتقال می دهند تا اینکه عمل لقاح در لوله رحم انجام گیرد (۲۲).

گروهی از فقهای شیعه (۲۳، ۲۴) بر این عقیده اند که تلقیح به روش IUI حرام است زیرا منجر به قرار دادن نطفه بیگانه در رحم زن بیگانه می شود، همچنین مراجع معاصر تقلید نیز بر حرمت روش IUI تصریح کرده اند، از این گذشته آیت الله صافی گلپایگانی روش IUI را جرم و بر پزشک تجویز کننده این شیوه حکم تعزیر را واجب می داند (۲۵)، اما در روش (IVF) یا لقاح خارج رحمی که یک روش باروری خارج رحمی است، دلیلی جهت استدلال به حرمت وجود ندارد، زیرا در این روش اسپرم و تخمک در خارج رحم با هم ترکیب می شوند (۲۱).

۴- اهدای جنین مفسده کمتری دارد

با توجه به اینکه در فرآیند اهدای جنین، اسپرم و تخمک در محیط آزمایشگاه با یکدیگر ترکیب می شوند، گاهی در این روش ملاحظه شده است که اسپرم به خودی خود و بدون نیاز به عمل دیگری قادر است که به داخل تخمک نفوذ کند، اما گاهی اوقات نفوذ اسپرم داخل تخمک توسط تکنیک (ICSI) یا لقاح خارج رحمی انجام می گیرد (۵). فقهای معاصر شیعه در این راستا اظهار داشته اند: انتقال اسپرم و تخمک تلقیح نشده به رحم زن متقاضی اهدای جنین، خلاف موازین اخلاقی و شرعی محسوب می شود و اگر زن به این امر رضایت داشته باشد، حکم ممنوعیت کماکان باقی است. اما اگر

¹ Intrauterine Insemination

۲- اهدای جنین مشروط به محرمانه انجام گرفتن جایز است

شماری از صاحب نظران ابراز داشته اند که جهت حفظ مصالح کودک و جلوگیری از بروز هر گونه مشکل روحی و روانی برای کودک، باید این فرآیند به صورت محرمانه انجام گیرد و جهت تأیید نظریات خود به دلایل ذیل استناد کرده اند:

۱- مخفی ماندن این روش مصالح کودک را محفوظ و وی را از تزلزل عاطفی مصون می دارد (۳۲).

۲- مخفی ماندن این فرآیند باعث می شود که کودک از یک حمایت واحد و تربیت یکپارچه برخوردار شود، در غیر این صورت ممکن است از لحاظ تربیتی کودک با دو تفکر ناهمگن روبرو شود که این خود می تواند امنیت روانی او را تهدید کند. همچنین ممکن است کودک پس از آشنایی با اهداء کننده، دچار اختلال چند هویتی شود (۳۳).

۳- از لحاظ حقوقی نیز اگر اهداء کننده جنین مخفی بماند، در قبال کودک متولد شده هیچگونه مسؤلیتی نخواهد داشت (۳۲).

۴- والدین گیرنده از دیدگاه کودک دارای جایگاهی خواهند بود که یک والدین حقیقی نسبت به کودک نسبی خود دارند (۳۴).

۵- بی شک ایجاد یک پناهگاه محفوظ و شایسته برای کودک و ایجاد یک کانون طبیعی برای کودک که قبله آمال کودک به شمار می رود، در گروه این مخفی کاری است (۳۵).

۳- اهدای جنین مشروط به انجام آن توسط زوجین جایز است

با توجه به اینکه در فرایند اهدای جنین بر حسب ضرورت کشف عورت رخ می دهد، لذا شماری از فقها معاصر شیعه (۸-۱۱) و اهل سنت (۴) با استناد به ادله متعدد عقلی و نقلی بر این عقیده اند که باروری به شیوه مزبور در صورتی جایز است که فرآیند یاد شده توسط همسر قانونی زوجه انجام پذیرد و در صورت ناتوانی شوهر از انجام این فرآیند، حضور زوج یا زن دیگر از محارم وی در هنگام درمان ضروری است، لذا اگر این

تخمک و اسپرم در خارج از رحم تلقیح و بارور شده باشد که البته روش غالب در این فرآیند نیز همین گونه است، انتقال تخمک بارور شده به رحم زن متقاضی جنین هیچگونه ممنوعیت شرعی ندارد (۸-۱۰، ۲۵، ۲۶).

ب- مشروعیت مشروط

۱- اکثر فقهاء معاصر شیعه جهت مشروع بودن فرآیند مزبور، شروط ذیل را لازم دانسته اند

۱- جنین اهدایی محصول ترکیب گامت های زوجین قانونی و شرعی باشد (۹، ۱۱، ۲۵-۳۰).

۲- جهت مبادرت به این عمل، عسر و حرج وجود داشته باشد یعنی زوجین فاقد گامت سالم باشند (۲۰، ۲۶، ۲۷).

۳- زن دارای رحم سالم جهت انتقال جنین باشد و جنین نیز از روش تلقیح خارج رحمی به وجود آید.

۴- در فرآیند مزبور مقدمه حرام (۱۱، ۲۵، ۲۸، ۳۱) همچنین لمس و نظر حرامی رخ ندهد در غیر این صورت باید قائل به حرمت مطلق شد (۲۷)، اما عده ای بر این عقیده اند که اگر ضرورتی پیش آید، لمس و نظر هم بی اشکال است (۱۱، ۲۰، ۲۷).

۶- نحوه گرفتن اسپرم و تخمک غیر شرعی نباشد یعنی حاصل از عمل زناشویی باشد (۱۱).

۷- در انجام عمل مزبور هیچگونه حرام و ممنوعیت شرعی نادیده گرفته نشود (۹، ۲۵-۲۷).

در ایران نیز همچون کشورهای غربی قانونی تحت عنوان "قانون نحوی اهدای جنین" در تاریخ ۱۳۸۲/۰۴/۲۹ به تصویب رسید که این قانون شرایط و جزئیات این فرآیند را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است که در این مختصر به مهم ترین ماده آن اشاره می شود:

الف- زوجین بنا به گواهی معتبر پزشکی، امکان بچه دار شدن نداشته باشند و زوجه استعداد دریافت جنین را داشته باشد. ب- زوجین دارای صلاحیت اخلاقی باشند. ج- هیچ یک از زوجین محجور^۱ نباشند. د- هیچ یک از زوجین مبتلا به بیماری های صعب العلاج نباشند. ه- هیچ یک از زوجین معتاد به مواد مخدر نباشند. و- زوجین بایستی تابعیت جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند.

^۱ محجور به شخصی اطلاق می گردد که به دلیل یکی از اسباب به وجود آورنده حجر چون: جنون یا عدم بلوغ یا سفاهت (یا نادانی مفرط) و مانند آن از تصرف در مال و دارایی خویش محروم است.

فرآیند تماماً توسط نامحرم انجام گیرد، مشمول حکم حرمت قرار می گیرد (۴).

آیت الله مکارم شیرازی اظهار داشته اند: این کار (اهدای جنین) ذاتاً مانع شرعی ندارد ولی مسائل جنبی حرامی از قبیل لمس کردن و نظر کردن در آن موجود است، هرگاه به وسیله محرمی مانند شوهر انجام شود به این صورت که نطفه خود و یکی از دو همسرش را بگیرد و ترکیب و در رحم همسر دیگر (هر چند عقد موقتی با او خوانده باشد) کشت کند، مرتکب حرامی نشده و در غیر این صورت برای مجاز بودن این محرمت جنبی باید ملاحظه کرد که آیا این کار ضرورتی پیدا کرده یا نه؟ (۲۸) آنچه از فتوای این فقیه می توان برداشت کرد این نکته است که فقط ضرورت هاست که می تواند مجوز اهدای جنین و یا سایر روش های کمکی باروری را صادر کند (۳۶). عده ای دیگر از فقها اهل سنت نیز موافق با این فتوی می باشند (۲۴)، همچنان که اکثر مفتی های مرکز فتوای کشور مصر نیز به این نظر تمایل دارند (۱۴).

ج- ممنوعیت مطلق

طرفداران این دیدگاه با استناد به دلایل ذیل معتقدند به علت اینکه در فرآیند مزبور در واقع گامت بیگانه وارد رحم زن می شود لذا اهدای جنین حرام است حتی اگر اهداء کنندگان گامت زوجین قانونی و شرعی باشند (۳۷، ۳۸).

۱- قرآن کریم

۱- آیه: «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجِهِمْ وَالْحَافِظَاتِ» (احزاب، ۳۵).

۲- آیه «الَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ» (مؤمنون، ۵-۷) با توجه به تعبیر "حفظ فرج" در آیات کریمه باید به این نکته ملزم شد که آمیزشی که احتمال حرام بودن آن وجود دارد، هم ممنوع است. لذا عده ای آمیزشی که احتمال حرام بودن آن وجود دارد را، تلقیح مصنوعی و انواع آن نظیر اهدای جنین می دانند (۲۴). لذا چون کلمه حافظون دارای اطلاق است لذا با اطلاقش شامل انواع حفاظت از فرج می باشد.

صاحب کتاب "مسائل من الفقه الاستدلالی" در نقد این دلیل گفته است: موضوع خطاب در این آیه مردان هستند و با توجه به اینکه فقط مردان موضوع حکم این آیه قرار گرفته اند، لذا حکم موجود در آیه به زنان مربوط

نمی شود، مضافاً به دلیل اینکه حکم آیه اختصاص به مردان دارد، لذا موضوع آن فقط قشر مردان را در بر می گیرد، لذا نمی توان اقشار دیگر را در حکم آیه داخل کرد (۳۹) و حتی توسط قاعده اشتراک نیز نمی توان آن را به زنان تسری داد. اما اگر این عمل توسط خود زوجین انجام شود و عامل بیگانه ای در این فرآیند دخالت نکند، دیگر فرآیند مزبور مشمول حرمت این آیه قرار نمی گیرد (۴۰)، از سویی دیگر مقصود از حفظ فرج در آیات مذکور حفاظت از فرج در برابر نگاه نامحرم است (۲۳، ۲۴).

۳- آیه «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ» (نور، ۳۱)، نحوه استدلال به این آیه این گونه است که چون آیه بیان نکرده است که از چه محافظت شود، لذا از این جهت آیه اطلاق دارد (۴۱)، لذا می توان از آیه کریمه حفاظت مطلق شرم گاه را استنباط کرد با این اوصاف هر چیزی که این مهم را خدشه دار می کند، حتی فرآیند اهدای جنین مشمول حکم حرمت قرار می گیرد (۴۱). اما علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می نویسد: حکم موجود در آیه دلالت بر حفاظت کردن از شرم گاه در برابر نگاه بیگانه دارد و مقصود از حفظ، پوشاندن و مستور قرار دادن شرمگاه از دیگران است، مضافاً اینکه حکم حرمت در این آیه فقط شامل اعمال نامشروع است لکن حرمت مطلق به معنای مصطلح فقهی را شامل نمی شود (۴۲)، صاحب کتاب منهج الصادقین در تفسیر این آیه می نویسد مقصود از "غض بصر" دوری و چشم پوشی از هر چیزی که حرام است، می باشد اما دوری و چشم پوشی از امری که نمی دانیم حرام است و همچنین نمی دانیم به حرام منتهی می شود، مشمول حکم حرمت قرار نمی گیرد (۴۳). لذا نمی توان با استناد به این آیه نیز حرمت فرآیند اهدای جنین را اثبات نمود (۳۹).

فقهای اهل سنت (۱۴) با استناد به آیه «تَسَاءَلَكُمْ حُرَّتْ لَكُمْ فَأَتُوا حُرَّتَكُمْ أُنَىٰ شَعْتُمْ» (بقره، ۲۲۳) "زنان برای شما به مثابه کشتزار هستند، به کشتزار خویش هر جا و هرگاه که بخواهید درآیید"؛ قائل به این مهم هستند که خداوند در ارتباط با تولید مثل و فرزندآوری روش طبیعی آن را مقرر کرده است، لذا سایر روش های مصنوعی کمکی جهت باردار کردن زن، خلاف شرع است که حتی با پدید آمدن ضرورت حکم حرمت آنها تغییر

نمی یابد. همچنین با استمداد از این قسمت آیه که می فرماید: «مکان تولید نسل شما باید رحم زنانان باشد»؛ معتقدند آنچه در فرآیند اهدای جنین به وقوع می پیوندد، خلاف آیه کریمه می باشد (۴۴).

۲- روایات

۱- شیخ کلینی از امام صادق (ع) نقل کرده است که ایشان فرمود: «سخت ترین و درد آورترین عذاب در روز قیامت جزای مردی است که نطفه خود را در رحم زنی که بر او حرام است جای دهد» (۴۵). اگر عمومیت این روایت را مد نظر قرار دهیم، با عمومیتش بر حرمت فرآیند اهدای جنین نیز دلالت خواهد کرد، آنچه از عمومیت روایت استفاده می شود این است که در فرآیند مزبور، جنین حاصل از نطفه بیگانه به رحم زن منتقل می شود خواه زن نسبت به این مسئله راضی باشد و خواه ناراضی باشد (۳۹). همچنین با استناد به قاعده اشتراک می توان گفت که روایت علاوه بر مردان، شامل زنان هم می شود زیرا قرار دادن نطفه در رحم زن فقط خاص مردان نیست و جنین حاصل از ترکیب گامت های بیگانه به درخواست و رضایت زن در رحم وی قرار می گیرد.

اما آیت الله خوبی معتقد است که با استناد به روایت مذکور فقط می توان حرمت ناشی از زنا را اثبات کرد (۴۶)، مضافاً اینکه در فرآیند مزبور نطفه مرد بیگانه مستقیماً در رحم زن قرار نمی گیرد (۴۶).

در نقد این روایت می توان گفت: «فرآیند تلقیح اسپرم با تخمک در محیط آزمایشگاه تحت موضوع و حکم مندرج در این روایت یعنی "حرمت قرار گرفتن نطفه مرد بیگانه در رحم زن بیگانه" قرار نمی گیرد» (۲۷).

۲- پیامبر (ص) می فرماید: «از اعمالی که انسان به آنها مبادرت ورزیده است کاری ناپسندتر و زننده تر بر خداوند از کشتن پیامبر یا امام، یا خراب کردن کعبه که خداوند آنرا برای بندگانش قبله قرار داده یا ریختن منی توسط مرد در (رحم) زنی از روی حرام نمی باشد». پیشتر نیز اشاره شد که آیت الله فاضل لنکرانی اهدای جنین را فرآیندی می داند که موجب انتقال و قرار گرفتن نطفه مرد بیگانه در رحم زن بیگانه می شود (۱۱).

در نقد این روایت باید گفت: در فرآیند مزبور اسپرم مرد اجنبی مستقیماً وارد رحم زن نمی شود تا اینکه مشمول

حکم روایت مزبور شود، مضافاً اینکه در این فرآیند مقاربت نامشروعی نیز انجام نمی گیرد لذا از روایت مذکور نمی توان به حرمت فرآیند اهدای جنین استناد کرد (۲۴).

۳- استناد به قواعد درء المفسد مقدم علی جلب المصالح و ماغلب ضرره فهو ضرر محض

مضمون این دو قاعده به طور کلی گویای این مهم است که باروری به شکل IVF اگر چه تا حدودی مشکل ناباروری زوجین را مرتفع می کند و کانون سرد خانواده های بی فرزند را جلا و گرما می بخشد، اما به دلیل به وجود آوردن مسائل زیانباری مانند: هتک حرمت، کشف عورت، منافات داشتن با عظمت و کرامت انسان و پدید آوردن عوارض روانی مختلف برای فرزند حاصله، از انجام آن باید به طور کلی صرف نظر شود زیرا باروری به روش مزبور عملی است که ضررش بر نفع اش چیرگی دارد و در نهایت ضرر محض است (۱۶).

۴- استناد به قاعده "لاضرر و لاضرار"

قاعده لاضرر و لاضرار که برگرفته از روایت نبوی «لاضرر و لاضرار فی الاسلام»، است از مهم ترین قواعد فقهی به شمار می رود که کلیات آن مورد اتفاق تمامی مذاهب اسلامی است. براساس مشهورترین دیدگاه ها در ارتباط با این قاعده در اسلام هیچ گونه حکم ضرری وضع نشده است، با این توضیح فرایند اهدای جنین به گونه ای است که کودک را در آینده با مشکلات و مضرات عدیده ای روبرو می سازد. به عنوان مثال با توجه به آیین نامه ۳ و ۱۶ قانون نحوه اهدای جنین مصوب سال ۱۳۸۲ مبنی بر ضرورت عدم افشای نام اهداء کنندگان برای زوجین دریافت کننده جنین، باید گفت در این فرآیند والدین واقعی کودک مجهول می ماند و اگر بعداً برای کودک این حقیقت مکشوف شود وی با بحران ها و بیماری های متعدد روحی و روانی روبرو و مبتلا خواهد شد. در نتیجه با استناد به قاعده مزبور می توان قائل به ممنوعیت و حرمت فرآیند مزبور شد چرا که این روش باعث ضرر وارد شدن به اشخاص خصوصاً کودک حاصله از این فرآیند می شود (۱۶).

۵- اصل احتیاط در فروج

این اصل با استناد به روایاتی که ذیلاً آورده می شود مورد تأیید معصومین (ع) قرار گرفته است:

۱- روایت شعیب حداد: به امام صادق (ع) عرض کردم: یکی از دوستان شما به جناب عالی سلام می‌رساند، او قصد ازدواج با زنی را دارد که با وی در این زمینه توافق حاصل کرده است اما زن با طلاق غیر مطابق سنت از شوهر سابقش جدا شده، البته وی نیز با این ازدواج موافق است، ولی آن مرد نمی‌خواهد بدون اجازه شما به این کار اقدام کند. آیا به او اجازه می‌دهید؟ امام صادق (ع) فرمود: این امر به فرج مربوط می‌شود که مسأله مهمی است و از آن فرزند متولد می‌شود و ما احتیاط می‌کنیم پس با آن زن ازدواج نکند (۱).

۲- روایت علاء بن سیابه: امام صادق (ع) در این زمینه می‌فرمایند: «نکاح امر مهمی است که در آن احتیاط شود، زیرا در نکاح مسأله فرج مطرح است و از آن فرزند به وجود می‌آید» (۱). این احادیث بر این مهم دلالت دارند که در موقع شک پیرامون مسائل مربوط به فرج و آمیزش و آنچه که از آن فرزند متولد می‌شود، احتیاط واجب است لذا شماری از فقها شیعه با عنایت به ادله چون: اصل احتیاط و همچنین اصل حفاظت از فرج ترک این فرآیند را موافق با اصل احتیاط می‌دانند (۲۴، ۴۷، ۴۸). اما آنچه باعث شده است که از دیدگاه فقهی در ارتباط با فرج اصلی مقرر شود، ناشی از دقت نظرهایی است که شارع مقدس در این زمینه اعمال کرده اند تا از مخلوط شدن اسپرم یک مرد با مرد دیگر جلوگیری کند، لذا در مواردی مانند این گونه باروری‌ها، چون شارع اذن صریح نداده است لذا بنا به اصل احتیاط باید احتیاط نمود و قائل به عدم جواز و نامشروع بودن فرآیند اهدای جنین شد (۳۶).

۶- ایجاد تغییر در خلقت خداوند (فلیغیرن خلق الله) شیطان می‌گوید: «من انسانها را وسوسه می‌کنم و به آنها دستور می‌دهم که آفرینش (پاک) خدایی را تغییر دهند». بی شک اهدای جنین نیز نوعی اخلال در خلقت خداوند تلقی می‌شود همچنان که شماری از فقهای مذاهب اسلامی بر این نظریه صحه گذاشته اند و برای جلوگیری از انجام این تخلف، فتاوی متعددی دال بر حرمت صادر کرده اند (۳۶). در نقد این دلیل باید گفت: اگر مسئله اهدای جنین حرام باشد باید سایر مواردی را که حلال هستند مثل

جداسازی دوقلوها و جراحی زیبایی حرام باشند که در واقع حرام نیستند.

همچنین در رد این نظریه می‌توان گفت: «خلق الله» در آیه اشاره به فطرت الهی دارد، یعنی شیطان می‌گوید من انسان را وسوسه می‌کنم تا فطرت خداوند را تبدیل به کفر نمایند، چون می‌فرماید: «فطره الله التي فطر الناس علیها لا تبدیل لخلق الله» (روم، ۳۰) که در واقع این آیه تفسیر کننده (فلیغیرن خلق الله ...) می‌باشد، لذا آیه به بحث توحید و شرک ارتباط پیدا می‌کند و لذا به بحث اهدای جنین هیچ ارتباطی ندارد.

شماری از فقهای مذاهب اربعه نیز معتقدند: تولید فرزند از روش اهدای جنین را نمی‌توان تغییر در خلقت خداوند محسوب کرد چرا که تغییر در خلقت الهی زمانی محقق می‌شود که بشر با مداخله در فطرت الهی، قانون جدیدی وضع کند اما باروری به روش اهدای جنین در واقع یک نوع کشف اسرار و تحقیق در نظام آفرینش محسوب می‌شود که بشر از آن جهت مرتفع کردن مشکل ناباروری اشخاص بهره برده است که در این راستا نیز به تدوین قانونی خلاف فطرت الهی اقدام نکرده است (۲۳).

۷- به وجود آمدن پدیده اختلاط نسب

با توجه به اینکه یکی از شرایط انجام فرآیند اهدای جنین آن است که جنین حاصله باید محصول گامت های یک زن و شوهر باشد و همچنین با مد نظر قرار دادن این مسئله که روش مزبور در بین متخصصین ناباروری به روش باروری در لوله آزمایشگاه معروف است، شماری از فقهای مذاهب اسلامی (۲۳) با استناد به مسائل مذکور بیان داشته اند: در این گونه باروری‌ها، همیشه شک و شبهه اختلاط نسب وجود دارد زیرا امکان اشتباه پزشک در ظروف محتوی تخمک و اسپرم وجود دارد و امکان دارد اسپرم و تخمک های موجود در بانک اسپرم با یکدیگر مخلوط و یا اینکه گامت یکی از زوجین با زوجینی دیگر مخلوط شود لذا با وجود این اوصاف، اگر انجام این فرآیند ضرورتی نداشته باشد باید از انجام آن خودداری کرد و از سایر روش های کمکی مدد جست، زیرا در انجام این گونه باروری‌ها همیشه احتمال وقوع حرمت وجود دارد (۲۳)، اما شماری از فقهای اهل سنت این نظریه را با استناد به دو دلیل رد کرده اند: اولاً

حتی «تلقیح منی زوج به زوجه را محل تأمل و اشکال می دانند» (۳۶).

۹- اهدای جنین باعث انتقال نطفه مرد بیگانه به رحم زن بیگانه می شود

شماری از فقهای اهل سنت در این راستا اظهار داشته اند: حتی انتقال نطفه بارور شده شوهر به رحم همسرش که توسط فرآیند تلقیح صورت می گیرد حرام است چه رسد به فرآیند اهدای جنین که جنین تشکیل یافته از نطفه مردی بیگانه است بنابراین فرآیند مزبور از نظر فقهی به طریق اولی حرام است (۴۹). آیت الله فاضل لنکرانی در این راستا اظهار داشته است: قرار دادن نطفه مرد در رحم زن اجنبیه و همچنین جنین متکون از نطفه غیر زوج جایز نیست (۱۱، ۴۷). اما آیت الله خامنه ای و شماری دیگر از فقهاء فرآیند مزبور را فقط در صورتی حرام می دانند که جنین متکون از اسپرم مرد بیگانه و تخمک زن بیگانه باشد (۱۴، ۲۵، ۲۶، ۳۲، ۳۴، ۴۱). آیت الله جناتی در این راستا ابراز داشته است: با عنایت به آیات ۱۸۹ اعراف و ۷۲ سوره نحل و ۲۱ سوره روم و عنایت به ادله ای چون اصل احتیاط در فروج و جلوگیری از اختلاط انساب می توان گفت انجام فرآیند مزبور جایز نیست (۴۶).

۱۰- منجر شدن به حرمت و معصیت

یکی از محرمات شرعی نگاه به شرمگاه و لمس عورت نامحرم است (۲۷، ۵۰، ۵۱)، قرآن کریم در این راستا می فرماید: «ای پیامبر به مؤمنان بگو: چشم های خود را از نگاه به نامحرمان فرو گیرند و عفاف خود را حفظ کنند؛ این برای آنان پاکیزه تر است، و خداوند از آنچه انجام می دهند آگاه است و به زنان با ایمان بگو: چشم های خود را از نگاه هوس آلود فرو گیرند و دامان خویش را حفظ کنند» (نور، ۳۰-۳۱).

در این زمینه نیز روایاتی وارد شده است:

- ۱- پیامبر (ص) می فرمایند: هر گاه یکی از شما خود را می شوید عورت خویش را ببوشاند (۴۵).
- ۲- از پیامبر اکرم (ص) نقل شده که فرمود: ای علی (ع) هرگز بدون پوشش وارد حمام مشو، نگاه شونده و نگاه کننده به عورت ملعونند (۴۵).

مواردی که منجر به حرمت فرآیند اهدای جنین می شود این مورد را شامل نمی شود و ثانیاً با رعایت دو شرط ذیل حکم فرضی حرمت منتفی می شود:

- ۱- پزشکان و متخصصین امر در این گونه باروری ها با توجه به حساسیت های بالایی که دارند همیشه نهایت دقت نظر خود را اعمال می کنند لذا ترس از اختلاط گامت ها به صفر می رسد.
- ۲- جدا کردن و کدبندی گامت ها جهت جلوگیری اختلاط اسپرم و تخمک اشخاص انجام شود (۴۵).

۸- از بین رفتن نسب و اهداف نکاح

موازین اسلامی غرض از نکاح و تولید مثل را دو مسئله بیان کرده اند: ۱- تأمین نیازی فردی انسان ۲- حفظ نوع انسانی از زوال و نابودی، اما به عقیده شماری از فقهای مذاهب اسلامی آنچه از باروری های مصنوعی خاصه اهدای جنین به وقوع می پیوندد حائز این دو هدف با هم نیست، لذا چیزی که این دو هدف را دنبال نکند، دارای منشأ و پایه اسلامی نیست (۴۹).

شماری از فقهاء مذاهب اسلامی با استناد به روایت: «زندیقی از امام صادق (ع) سؤال می پرسد: به چه علت باری تعالی زنا را مشمول حکم حرمت دانسته است امام (ع) جواب دادند: به علت اینکه موجب فساد و موجب از دست رفتن میراث ها و قطع انساب می شود زیرا در زنا، زن نمی داند که چه کسی او را بارور کرده است و همچنین فرزندی که به دنیا می آید، نمی داند پدرش کیست، همچنین صله رحم قطع و قرابت فامیلی را از بین می برد، زندیق در ادامه پرسید چرا خداوند لواط را حرام کرده است امام (ع) فرمودند: به خاطر اینکه اگر لواط حلال شود مردان از زناشویی بی نیاز جسته که نتیجه آن قطع نسل و بسته شدن فروج خواهد بود» (۴۵) بر این عقیده اند که باروری به شیوه اهدای جنین، باعث از بین رفتن اهداف نکاح می شود، چرا که هدف باری تعالی از نکاح و زناشویی، محکم کردن نسب ها و جلوگیری از اعمال نامشروع میان بشر است. مضافاً اینکه اعمال نامشروع تهدیدی جدی برای نابودی نسب ها محسوب می شوند که اهدای جنین نیز جزء این اعمال نامشروع است، بدین جهت است که آیت الله بروجردی

در نقد این مستند می توان با استناد به قاعده «الضرورات تبیح المعذورات» گفت: تمام حرام های الهی هنگام اضطرار و ناچاری برای انسان مباح می شوند و گویی که اصلاً امر و مسئله حرامی رخ نداده است (۹، ۱۰، ۳۰). همچنین در این مورد روایاتی وجود دارند که بیانگر این مهم هستند که اگر پزشک جهت مداوای مریض ناچار شود که به عورت وی نظر اندازد، مرتکب حرمت نشده است (۲۷، ۵۱).

روایت ذیل، نظر انداختن پزشک به عورت بیمار را جهت درمان تجویز کرده است:

از امام صادق (ع) در مورد زن مسلمانی پرسیدم که در بدنش بیماری وجود داشت، یا شکستگی یا زخمی در جایی که مرد نمی تواند به آن بنگرد و مرد معالج از زنان متخصص تر است، آیا مرد معالج می تواند برای درمان به او بنگرد امام فرمودند: وقتی زن ناچار از معالجه مرد باشد، اگر بخواهد می تواند مرد او را معالجه کند (۱).

۱۱- باروری یا ناباروری زن از مختصات خداوند است و مداخله در آن با فطرت الهی ناسازگار است:

شماری از فقهای مذاهب اسلامی معتقدند مسئله باروری زن امری است که تحت علم و حکمت خداوند است و جزء مختصات او می باشد بنابراین باید این عمل از حیطه علم و اختیار بشری خارج شود چرا که فقط مختص علم لایتناهی خداوند است (۴). یکی از فقهای اهل سنت در این زمینه می نویسد: هنگامی که دانشمندان دخالت می کنند تا نقش خدا را بر عهده گیرند و اساس و صفات خلق را دگرگون کنند و نسب ها مختلط شود و هویت گم شود، این چیزی است که عقل و ضمیر انسانی در هر مکانی آن را رد می کند» لذا شماری از فقهای اهل سنت بر این عقیده اند که باروری توسط فرآیند اهدای جنین با فطرت خداوند در تضاد و ناهماهنگی است (۴).

در پاسخ شماری از فقهاء اظهار داشته اند: اگر چه از امور فطری انسان ازدواج و ایجاد نسل است، لکن اهدای جنین از عناوینی نیست که موجب تغییر در فطرت الهی باشد و با آن در تضاد باشد و انسان را از انسانیت خود دور کند، اگر چه شماری از صفات انسان با اهدای جنین، تغییر می کنند اما در حقیقت با فطرت الهی در تضاد نیست (۵۲).

۱۲- دستاویزی جهت سوء استفاده کنندگان:

سوء استفاده هایی که از این فرآیند ممکن است صورت گیرد به قرار ذیل است:

۱- گسترش نامشروع بازار سیاه فروش جنین که با موازین اسلامی در تضاد و تنافی است.

۲- رواج منفی و غیر شرعی خرید و فروش گامت (۵۳).

۳- سوء استفاد کنندگان این فرآیند موجبات گرفتن اسپرم یا جنین را برای کسانی که به لحاظ شرعی یا قانونی مجوزی برای بارداری ندارند، فراهم می آورند.

۴- افزایش روز افزون بارداری های غیر شرعی.

۴- این شیوه در کشورهای غربی علی الخصوص انگلستان به شیوه غیر اسلامی و دینی انجام می پذیرد و معمولاً به اهدای جنین از منظر غیر اخلاقی و غیر اسلامی نگریسته می شود (۵۳).

۱۳- داشتن معایبی از دیدگاه علم پزشکی، اخلاق و روانشناسی:

۱- بر اساس آمارهای پزشکی این فرآیند موجب چند قلوژی می شود.

۲- احتمال موفقیت در این روش بسیار کم و ناچیز است به گونه ای که حدود ۲۰ درصد از تخم های بارور شده به مرحله لانه گزینی یا زیگوت می رسند و جنین به وجود آمده تا زمان وضع حمل مادر به رشد و نمو خود ادامه می دهد. لذا برای ارتقاء دادن به میزان موفقیت این روش ۴-۵ تخمک را اخذ می کنند و پس از انجام لقاح، تخمک های بارور شده را به رحم زن متقاضی انتقال می دهند.

۳- در مواردی که شوهر دارای اسپرم کم تحرک و یا تحرک بد است میزان ناکارآمدی این روش بسیار بیشتر است.

۴- مبتلا شدن نوزدان به اقسام مشکلات جسمی از جمله رنگین پوست شدن آنها.

۵- عارض گشتن عارضه ترانوژیک و ناقص الخلقه شدن نوزادان.

۶- فروپاشی تدریجی نهاد خانواده (۵۳).

۷- از لحاظ روانشناسی و روانی برای والدین نازا مشکلات عاطفی و روانی متعددی به بار می آورد (۶).

۸- زندگی و ادامه حیات این گونه از جنین ها در سیطره دانش قرار دارد که این خود می تواند برای جامعه لطمات و آسیب های جبران ناپذیری وارد آورد (۵۴).

فروش به شمار می رود. همچنین دریافت جنین زمانی وجه قانونی پیدا می کند که دادگاه مجوز این امر را صادر کرده باشد، مضافاً اینکه رضایت اهداء کننده نیز جلب و کسب شده باشد.

ضروری است که فرآیند اهداء و انتقال جنین به صورت محرمانه انجام شده و حتی نام اهداء کنندگان جنین برای زوجین دریافت کننده مخفی بماند. همچنین از منظر اخلاقی و دکترای روانشناسی به اثبات رسیده است که اگر در فرآیند مزبور، اصل محرمانه بودن رعایت نشود، کودک با مشکلات شدید عاطفی روبرو می شود.

روش های کمک باروری به زوجین نابارور به ویژه روش اهدای جنین علی رغم دیدگاه برخی از صاحب نظران تولید مثل جنسی محسوب می شوند زیرا آنچه در تولید مثل جنسی طبیعی رخ می دهد، ترکیب اسپرم و تخمک است که در تکنیک های کمک باروری نیز این مهم به وقوع می پیوندد اما با این تفاوت که در تکنیک IVF جنین بدون وقوع آمیزش جنسی و از ترکیب مواد بیولوژیکی ناشی از تلقیح مصنوعی گامت نر و ماده آن هم در خارج رحم به وجود می آید، در حالی که در تولید مثل طبیعی کلیه مراحل به صورت طبیعی انجام می گیرد.

نتیجه گیری

فرآیند اهدای جنین به طور مطلق حرام نیست زیرا عامل روی آوردن زوجین به این روش، اضطراب و عسر و حرج است که این موارد عواملی هستند که می توانند حکم اولیه مسائل را بردارند و به جای آن یک حکم ثانویه ایجاد کنند، لذا مسئله اهدای جنین نیز از این حکم مستثنی نیست و نخواهد بود.

تشکر و قدردانی

بدینوسیله از تلاش های مستمر و پر ثمر تمامی مراجع معظم تقلید معاصر که با امعان نظر خود حکم این مسئله را مورد تحلیل و بررسی قرار داده اند و همچنین از فتاویٰ برجسته و ارزشمند مقام معظم رهبری آیت الله خامنه ای (مدظله) و آیت الله مکارم شیرازی (دامت برکاته) در این مسئله تشکر و قدردانی می شود.

۹- افزایش میل به مجرد در زنان با این توضیح که در جوامع غربی برخی از زنان خواستار بارداری بدون همسرند لذا اگر از این روش به صورت صحیح استفاده نشود به این بحران دامن بیشتری می زند (۵۵).

۱۰- رواج استفاده ابزاری و بهره گیری خلاف شرعی و اخلاقی از روش مزبور در اکثر کشورهای غربی خصوصاً انگلستان (۵۵).

د- دیدگاه توقف:

شماری از فقها مذاهب اسلامی به خصوص فقهای حنفی در برخورد با مسئله اهدای جنین هیچ نظری از خود ابراز نداشته و در این مسئله جانب احتیاط را گرفته اند. از جمله این فقها می توان به شیخ ابوبکر ابو زید و شیخ عبدالعزیز بن عبدالله بن باز اشاره کرد (۱۴). لکن از فقهای شیعه حکمی بدین صورت صادر و شنیده نشده است.

بحث

در مورد وضعیت اهدای جنین، از بین چهار نظریه بیان شده، نظریه مشروعیت مشروط با اصول مسلم پزشکی و مدارک و موازین فقهی انطباق بیشتری دارد؛ بنابراین اهدای جنین در صورتی که با رعایت تمام استانداردهای روز پزشکی و تحت نظارت متخصصین انجام شود، با قواعد فقهی منطبق بوده و با نظم عمومی و اخلاق حسنه هم مغایر نیست، همچنین از ادله و مستندات که جهت تحریم اهدای جنین مورد استدلال قرار گرفت به طور روشن نمی توان حرمت اهدای جنین را به اثبات رساند مضافاً اینکه شماری از ادله حرمت مردود دانسته شد.

با توجه به مستندات مطرح شده در مطالعه، فرآیند اهدای جنین در صورتی مجاز است که جنین بر اساس فرآیند خارج رحم به وجود آمده باشد همچنین با تمسک به ادله متعدد و نظرات فقهی درباره اهدای جنین، مشخص شد که جنین اهدایی باید تشکیل یافته از اسپرم مرد و تخمک زنی باشد که در علقه ازدواج دائمی یکدیگر باشند.

با عنایت به قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور و آنچه از واژه اهداء استنباط می شود این است که جنین اهدایی باید صد درصد رایگان به زوجین نابارور اهدا شود چرا که جنین به مثابه انسان و انسان غیر قابل خرید و

منابع

1. Majlesi MM, The immeasurable Sea for imams traditions that are like Bdeilium ,Qom, Esmaeiliyan Publication, 1st Edition 1993;3:481-85
2. ki Ch, Rebar S, Infertility,Assessment and treatment, Translated by mohammad ali karim zadeh mibudi, yazd, specialized hospital women and the birth and sterility Publication, 1th Edition 1993; 1: 3 -6
3. Teranson A, laboratory Fertility, Translated by Abbas Platonists and Victoria Habib allah zade, Tehran, tayeb publication 1th Edition 2004; 1: 260 -65
4. Jaziri A, Fegh religions Four, Beirut, Daroehyaelturas Alarabi Publication, 7th edition 1986; 373-76
5. Tams S, Pseudoxantoma abortion Longmans spent three hundred, Translated by Dr. Mehrdad Salahi and Farahnaz Ghasemi, Tehran, babazade publication 1th Edition 2003; 1: 769 -76
6. Chirs B, Devroey P, Camus M, Steirteghem A, Klock S, Davidson M, Schenker J, family law, blackstone press ld, Glasgow, 1997, pp: 107-10
7. Ahmad M, For Life Fegh, Dar altaarof Lelmatbouat, Beirut, 8th edition 2000;226-27
8. safi kolpayekani L, Full of the provisions of the book, Qom, Islamic studies Institutions Publication, 1st Edition 1990;1:222
9. Khamenei SA , The answer of the decrees ready, Qom, studies Institutions Publication, 1st Edition 1991;5869 -70
10. Saneai Y, medical Tighten, Qom, Hejreh Publication, 2nd Edition 1998;92 -93
11. Lankarani MF. The book full to answer questions juratory, Qom, Dar Al Qoran Al Karim Publication, 1990;564 -65
12. Najafi S. Explaining The spiritual and brilliant description . Beirut , Daroehyaelturas Alarabi Publication, 7th edition 1981; 18: 29 -30
13. Ghaled mansor M, Medical related to women in Islamic Fegh, Beirut , Daroehyaelturas Alarabi, 7th edition 1999;70 -50
14. Salama Z, Children born to the method of fertility laboratory of the viewpoint of Islam and science, Beirut, Daroehyaelturas Alarabi publication, 7th edition 1997;49 -52
15. Ahmad A, Tighten new Juratory in connection with sick and unmartial, Dar Al- Zahra Publication, Beirut, 1st Edition 1994;8 -21
16. Moustafavi SM, A hundred rule juratory, Qom, Islamic studies Institutions, 1st Edition 2000;298 -99
17. Gharzavi Y, The provisions of kosher and forbidden in Islam, Tehran. Esteghlal Publication, 1st edition 1988;1: 155-56
18. Saduqh S, characteristics of Islamic Fegh, Tehran, Jahan Publication, institution 1957;4:30 - 31
19. Motahari A, The method of writing juratory , Qom, Darol Elm Press Institution, 2nd edition: 1999;190-92
20. Hossini Sistani S, Juratory selected issues, Qom , the school of ayatollah Al-Seyyed Al Sistani Publication, 9th edition 2001;2: 742- 45
21. Hakim SM. "I'll Tear and good farseen, Tehran, Mortavi book shop publication, 3rd 1995;4:254 -56
22. Larry L, Infertility in the male, Williams Obstetrics, 3th edition, American, McGraw-Hill, 1997, pp, 443- 44
23. Rezaniya M, Artificial inoculated medical view of human rights, and Fegh, Qom, Gahvareh did book, 1nd edition 1997;1:230 -50
24. Harampanahi Sm, laboratory Fertility, Qom, Adab Al-Hozeh Publication 1984; 7: 716 -20
25. Golpayegani M, The book to explain questions juratory, Qom, Dar Al Qoran Al Karim Publication 1992;2: 52-55
26. Khamenei SA ,The Mirror medical reasoning, Qom,ansariyan Publication 2003;281-85
27. Makarem Shirazi N. Discussion and The analysis of the important juratory, Qom, Imem Ali Ebne Abi taleb Publication, 1st edition 2002; 2:612 -15.
28. Mousavi Khomeini SR, The method of writing juratory , Qom, The publishing the works of Imam Khomeini, 2nd edition 1993;2:621-24
29. Tabatabaei H. Production of the provisions of the man from the viewpoint of prevalency Fegh,dameshgh,darolfekr almoaser Publication. 1st Edition 1999;2:51-55
30. Khoei SA.The principles of the strongest way route in science and jurisprudence, Najaf Ashraf, Matbate al Noman publication, - 28th Edition 1986;1:42 -43
31. Mousavi KhomeiniS R. Issues Explain, Qom, The instructors of qom Seminary publication, 8th Edition 1993; 3: 178 -79
32. Frith L, Gamete Donation and Anonymity, the ethical and Legal debate. Human Reproduction 2001;16: 818 - 27
33. The Peel committee. Annual Report of the council: Appendix v:Report if the Panel on human Artificial insemination. British medical Association, British medical journal,1973: 3-5
34. Raoul duval A, Letur konirsch H, Frydman R, Anonymous Oocyte donation:A Psychological study of Recipient, donors and children. Human Reproduction 1992: 7:51-54
35. McGee G, Brakman S, Gurmankin A, Gamete donation and Anonymity disclosure to children conceived with donor gamete should not be optional human Reproduction 2001: 16: 2033-38
36. Mohammadi A, Simulations of scientific considerations, ethical, legal and jurisprudential, Qom, institution representing the Supreme Leader Publication, 1st Edition 2010;1:206 -10
37. Sadr S M, Feqh Beyond, Dar altaarof Lelmatbouat, Beirut, 8th edition 2000;11:6 -10
38. Korji A, The study comparative family rights,Tehran , Tehran university publication 2004; 428 -35
39. Moayed H, The issues from the reasoning Fegh, Qom, Islamic studies Institutions, 1st Edition 1989;1: 9 -12

40. Rouhani SM, Fegh view of Imam Sadegh, Beirut, Daroehyaelturas Alsrabi publication 1993;14:6-12
41. Mousavi Bojnoordi SM, Juratory rules, Beirut, Daroehyaelturas Alarabi publication, 7th edition 1986;2:40 -41
42. Kashani M, The right and proper Islamic Fegh, Qom, Islamic propaganda office of the Qom seminary Publication, 1st edition 1998;6:294 -96
43. Emami A, The Studying Comparative birth rights in Iran and France, Tehran , Tehran university publication 1951;1: 367 -70.
44. Tamimi R, Children have been production laboratory, Beirut, Daroehyaelturas Alarabi publication, 7th edition 1966;1:309 -12
45. Horre Ameli M, The Shiite solution to gain access to the provisions of juratory, Beirut, Daroehyaelturas Alarabi publication 1988;14:239 -40
46. Khoei S A, A vocabulary tradition that those who have said, Najaf Ashraf, Matbate al Noman publication, center for publishing the works of Shiite - 28th Edition 1978;1:126 -30
47. Janati MA, The book to explain questions juratory, Qom, Dar Al Qoran Al Karim publication 1999;1:222 -23
48. NouriHamedani H, Juratory selected issues, Qom, Mahdi Moud Institution (PBUH) 2002;1: 611-12
49. Dibolbagha M, Islamic system dealing with cases like chastity, and the law character , Beirut , Daroehyaelturas Alarabi publication, 7th edition 1997;1:213-15
50. Ansari SMA, The rules of business and view necessity Shiite Fegh, Qom, the school of ayatollah Sistani publication, 9st edition 2001;56 -57
51. Madani tabrizi SY. Juratory and medical issues new, Qom, Emem Ali EbneAbi taleb publication, 1st edition 1998; 44 - 46
52. Montazeri H, The lessons of business and forbidden works, Qom, Islamic advertizing Office, Ghom Seminary, Publication Center 2001;2:408 -10
53. Berek A, Its highest women's diseases, Translated by Marzieh Vahid dastjerdi and Malek Mansour advent , Tehran, eshtiyagh Publication 1st Edition 1996: 2; 864 -70
54. Seyyed alavi S, social problems and Psychological The *I.V.F.*, Tehran, Research Center of medical ethics, 1993: 1:191-95
55. Pakard V, The Humanizations, Translated by Hassan afshar, Tehran, behnami Publication, 1st Edition 1990;1:312 -15